

Figueres, la Gernika catalana. 80 anys del primer bombardeig mortal

Autor: Josep Puig Costa

Data de publicació: 24-01-2025

«Figueres ja ha estat ferida en el seu cos per la metralla assassina del feixisme». Així començava una notícia del periòdic *Empordà Federal* el 22 de gener de 1938. Relatava el primer bombardeig de la ciutat de Figueres del dia 20 que, en aquest primer atac, no va patir cap mort. L'endemà de la notícia, el dia 23 de gener, la ciutat no tindria tanta sort: l'aviació italiana mataria 16 persones i en feriria 27. Des d'aquell dia i fins al final de la guerra, l'objectiu de l'aviació seria el mateix: La població civil atacant al principi les zones d'esbarjo i comerç, i més endavant les columnes de refugiats. Les del 23 de gener serien les primeres víctimes de la ciutat catalana amb més morts per bombardejos després de Barcelona, fet que li atorgaria el trist títol de Gernika catalana. Alexandre Deulofeu, el 1974, escriuria que aquell dia «Figueres iniciava la tragèdia que l'havia de fer la ciutat màrtir de Catalunya».

Els atacs els va perpetrar, en la seva majoria, l'Aviazione Legionaria, la flota aèria de l'exèrcit feixista italià, que tenia a Mallorca la seva base d'operacions. Comptaria amb l'ajut en alguns casos de la famosa Legió Còndor nazi, i el suport puntual de la Brigada Hispana. L'objectiu dels primers atacs a l'Empordà era previsible: la neutralització de l'ajut que podia rebre el bàndol republicà per la zona més fluida de la frontera, tant per via terrestre com marítima. Quan les primeres bombes van esclatar a la comarca, la paranoia bèl·lica es va generalitzar arreu: Les sirenes van sonar per primer cop l'octubre del 37, però ningú sabia com actuar: No hi havia protocols, instruccions ni comunicació, i el més important: No hi havia refugis. A finals del 1937 Figueres ja tenia artilleria antiaèria, una Junta Local de Defensa Passiva i trinxeres que havien de servir com a protecció contra les bombes. Malauradament els esdeveniments demostrarien que aquestes mesures serien del tot insuficients.

Per què Figueres?

A principis del 38 el front encara era lluny de l'Empordà, però la contraofensiva dels sublevats a Aragó després de recuperar Terol, i la liquidació del front atlàntic, va permetre als nacionals portar a terme una ofensiva que es va fer sentir a tota la rereguarda. Malgrat que no de forma massiva, l'Empordà ja havia patit, des de l'octubre del 36, alguns

atacs i bombardejos puntuals a les zones més estratègiques de la comarca, amb objectius molt concrets: infraestructures transfrontereres (carreteres i vies ferroviàries) i els ports de les poblacions costaneres més importants (Palamós i Roses) o properes a França (Colera, Llançà i Portbou, que quedarien pràcticament derruïts però amb poques víctimes mortals). Figueres?, sent el nucli urbà més septentrional, era una vil·la clau pel pas i abastiment de vitualla, armament i brigadistes ?a tot el front. A banda d'això, disposava també d'un aeròdrom amb un radi d'activitat de gairebé 1500 km, on es muntaven i des d'on sortien bombarders i caces soviètics. També hi havia una fàbrica d'espoletes amb una producció de 10.000 unitats mensuals. No obstant, si a la comarca, com s'ha dit, els bombardejos atacaven objectius estratègics, a Figueres no van atacar infraestructures: Els 6 bombardejos que va patir la ciutat el 1938?, sobretot a principis d'any, van tenir com a objectiu a població civil?: Zones d'esbarjo i comerç, els diumenges i dies de mercat. Figueres, aquell 23 de gener, no estava preparada, ni psicològicament ni en infraestructures de defensa?. A les 12 del migdia d'un diumenge assolellat, el Parc Bosc i Passeig Nou eren plens de famílies i amants quan van esclatar les bombes. La cruesa de l'atac encara preserva en la memòria dels testimonis, el més conegut de tots el de Maria Àngels Vayreda, que ens relata al seu llibre «Encara no sé com sóc» (Mèxic, 1970) com va perdre la seva filla petita. Si el 23 de gener va tenir lloc el primer bombardeig mortal (que ocasionaria, recordem-ho 16 morts i 27 ferits), al cap de dues setmanes i diversos bombardejos ja portarien un compte de 42 morts i 84 ferits (el 7 de febrer). Davant la freqüència i la inclemència dels atacs sistemàtics, a mitjans de febrer gran part de la població figuerenca es va retirar a pobles de la comarca, a casa de parents i amics, en una desbandada tan notable que va ser necessària una ordre municipal per a impedir que el personal sanitari abandonés la ciutat. Des de llavors fins a l'any següent Figueres ja rebria atacs puntuals, però no menys sanguinaris. Remarcaria el bombardeig del l'hospital el 8 de juny del 38, que posaria fi a 35 vides i feriria 50 persones.

El març del 38 la junta local de defensa passiva (JLDP) de Figueres comença a organitzar la construcció de 15 refugis antiaeris, molts d'ells fets a corre-cuita i de forma matussera, fet que passaria factura: Testimonis orals afirmen que, en mínim dos refugis centrals, algunes bombes van caure a l'entrada causant la mort dels que hi eren dins?. Més enllà dels testimonis no s'ha trobat gaire informació relativa a aquests fets, però la forma arquitectònica dels refugis hauria pogut permetre aquesta mena de desastres.

A principis del 39 Figueres va tornar a patir un increment de la pressió aèria de l'enemic, amb els mateixos objectius civils però per altres raons: Després de la desfeta de l'Ebre, el front republicà català reculava acceleradament: el 26 de gener cauria Barcelona, i el 4 de febrer Girona. Aquests primers dies de l'any, Figueres s'havia convertit en un centre estratègic del bàndol republicà ?per raons lògiques: Era el darrer nucli urbà fronterer, l'últim baluard de la República a Catalunya?. Poc abans de la caiguda de Barcelona, Figueres es va convertir en la seu postrema del Govern Central Republicà, del Govern Basc i del Govern de la Generalitat?: Al castell de Sant Ferran es va celebrar una última i precària sessió de les Cortes Republicanes, més simbòlica que no pas determinant: La derrota era palesa i van assistir-hi només 62 dels 473 diputats. No van prendre cap resolució.

Si Figueres va ser una efímera capital, l'Empordà va ser una efímera seu: Alguns pobles de la comarca, a recer de les bombes, van ser seu de diversos departaments i seccions del govern, i van ser punts de trobada per a polítics i intel·lectuals de tot l'espectre ideològic republicà. La concentració de personalitats polítiques anava acompanyada de les masses: Un poble iniciava el seu èxode?, pressionat per les bombes i la tropa enemiga, i l'Empordà era la zona on el pas de la frontera amb França era més fàcil d'atènyer?. És així com s'entén el desastre humanitari que va viure la ciutat: entre finals de gener i principis de febrer, mig milió de persones saturava els carrers de Figueres. Entre un exèrcit en retirada, barrejat amb un poble camí de l'exili, hi havia el tresor de l'Estat i gran part del patrimoni artístic, així com armament i artilleria en replegament, la qual cosa va convertir la comarca en l'última i desesperada plataforma de maniobres d'una aviació damnada que procurava protegir i acomodar les riuades humanes, sense gaire èxit. Després de la caiguda de Girona i l'aeròdrom de Celrà el 4 de febrer, les dues úniques bases de les què disposava Catalunya eren les de Figueres i Garriguella, que caurien al cap de dos dies.

No obstant això, la voluntat de fugir dels refugiats xocava amb la impossibilitat d'entrar a França per la via ràpida i legal: Quan el final de la guerra era pròxim, l'Estat francès va endurir les condicions per validar el visat i va alentir les tramitacions d'unes oficines que ja eren prou insuficients per tal crisi. El padrinatge municipal que havien establert Perpinyà i Figueres, que procurava per a la ciutat sud-catalana l'abastiment d'aliments, medicaments, roba i una habitació a l'hospital del Rosselló per a víctimes de les bombes, poca cosa podia fer per contradir les directrius hermètiques de París. L'acumulació d'efectius i capital, que creuava com podia la frontera, van fer de l'Empordà un embut de l'èxode.?

Potser l'acarnissament dels sublevats contra els republicans en desbandada tenia com a objectiu apagar qualsevol esperança de treva o de resistència?: l'acorralament desesperat de la munió republicana va estimular la imaginació d'alguns intel·lectuals i polítics catalans que, davant les condicions del terreny mortal, tenien l'esperança de convertir l'Empordà, o fins i tot la línia de comarques fronteres, en una franja de resistència antifeixista?, amb un front calent

però estable. Si això no podia ser, com a mínim hi havia l'esperança que la regió fronterera es convertís en zona de refugiats?, davant les dificultats d'ingrés que imposava França, des d'on s'haurien pogut dirigir mitjans (com l'imaginat periòdic "Catalunya Sempre") i maniobres polítiques i militars al territori sublevat. Al cap i a la fi, hi havia una gran expectació internacional per la resolució del conflicte, i els derrotats frisaven per les negociacions de pau.

Però ni Franco va donar quarter ni els estats estrangers van reaccionar?: Així, el mig milió de persones que van passar per Figueres aquella primera setmana de febrer i finals de gener, van rebre 11 bombardejos en 7 dies?, perpetrats, com sempre, per l'aviació de Mussolini amb el suport de la legió còndor. El més sanguinari dels bombardejos tindria lloc el 3 de febrer: Aquell dia 150.000 refugiats s'acumulaven a Figueres en el seu pas cap a França: cinc bombardejos al llarg del dia van acabar amb la vida de 82 persones.? El 6 queda arrasat l'aeròdrom de Garriguella, l'últim i modest aeroport català, i el dia 7 les bombes ja queien sobre una ciutat desolada i ruïnosa?, mentre altres bombarders remataven la retirada atacant fins i tot els corriols de muntanya per on passaven les caravanes de refugiats.

El dia 8 de febrer l'exèrcit nacional entraria a Figueres i el castell de Sant Ferran esclataria per l'explosió de l'arsenal republicà. Dos dies després arribarien a la frontera, posant fi al front català i a les esperances dels republicans que resistien al segon quart de la península, comprès entre Madrid, València i Almeria.

En definitiva, els 16 o 17 bombardejos que va patir Figueres van deixar una xifra total d'entre 284 i 291 morts identificats?. No obstant això, alguns historiadors indiquen que n'hi hauria pogut haver més de 400?, fruit de l'afluència humana que va viure la ciutat i a jutjar pels 560 edificis enrunats?, que suposaven gairebé una quarta part del nucli urbà?. De les més de 140 poblacions catalanes bombardejades, Figueres va ser la segona amb més víctimes mortals després de Barcelona, i la comarca de l'Empordà, amb 340 morts, també seguiria la del Barcelonès.

Gràfiques adjuntes a l'article de Garcia Alcilaga. La primera mostra la freqüència dels bombardejos a tota la comarca. La segona, les 5 ciutats amb més víctimes mortals per bombardeig registrades.

Josep Puig Costa

Podeu accedir a l'article original a través del següent enllaç:

https://aboriginemag.com/efemerides/figueres-la-gernika-catalana-80-anys-del-primer-bombardeig-mortal/?fbclid=IwAR1Kmny2SvcdQ3685DEH8g_ZUIBaTzDBMLzSQngpkxyH2KJnPNSQsSyJC_8